

ДЫЯЛОГ ЯК КАМПАНАНТ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ: ФУНКЦЫЯНАЛЬНА-КАМУНІКАТЫЎНЫ АСПЕКТ (на матэрыяле твораў У. Караткевіча)

В. М. ШАРШНЁВА^{1*}

^{1*}Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова,
вул. Касманаўтаў, 1, 212022, г. Магілёў, Рэспубліка Беларусь

Апісваецца дыялог як складаная маўленчая арганізацыя, якая адлюстроўвае камунікацыйны падзеі вусных зносін. Звернута ўвага на дваісты характар дыялогу: з аднаго боку, дыялагічнае маўленне грунтуецца на жывым, натуральным маўленні; з другога – падвяргаецца аўтарскай апрацоўцы, што сведчыць пра кантроль аўтара за зместам выказаных персанажамі рэплік. Даказваецца, што функцыянальна-камунікацыйны падыход пры даследаванні мастацкага дыялогу раскрывае новыя магчымасці ў вывучэнні маўленчых паводзін герояў. На падставе аналізу створаных У. Караткевічам дыялогаў выяўляецца асаблівая роля пісьменніка ў фарміраванні вобразаў і стылю маўлення ў мастацкай прозе. Адзначана, што дыялог у творы У. Караткевіча выконвае цэлы шэраг функцый, узаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых, найважнейшымі з якіх з’яўляюцца камунікацыйная, эстэтычная, інфармацыйная, сюжэтаўтваральная, тэкстаўтваральная, характаралагічная, ацэначная (у якасці асноўнай вылучаецца камунікацыйная). Указваецца, што многафункцыянальнасць дыялогу дазваляе сцвярджаць пра яго ўнікальны статус не толькі як сродку выразнасці, але і як галоўнага кампанента тэкстаўтварэння.

Ключавыя словы: дыялог; літаратурны тэкст; функцыянальна-камунікацыйны аспект; функцыі дыялогу; камунікацыйна-эстэтычная функцыя; камунікацыйна-інфармацыйная функцыя; камунікацыйна-сюжэтаўтваральная функцыя; камунікацыйна-тэкстаўтваральная функцыя; камунікацыйна-характаралагічная функцыя; камунікацыйна-ацэначная функцыя.

ДИАЛОГ КАК КОМПОНЕНТ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА: ФУНКЦИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНЫЙ АСПЕКТ (на материале произведений В. Короткевича)

О. Н. ШЕРШНЁВА¹⁾

¹⁾Могилёвский государственный университет им. А. А. Кулешова,
ул. Космонавтов, 1, 212022, г. Могилёв, Республика Беларусь

Описывается диалог как сложная речевая организация, отражающая коммуникативные события устного общения. Обращено внимание на двойственный характер диалога: с одной стороны, диалогическая речь основывается на живой, естественной речи; с другой – подвергается авторской обработке, что свидетельствует о контроле автора за содержанием высказанных

Образец цитирования:

Шаршнёва В. М. Дыялог як кампанент мастацкага тэксту: функцыянальна-камунікацыйны аспект (на матэрыяле твораў У. Караткевіча) // Весн. БДУ. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. 2016. № 2. С. 25–31.

For citation:

Sharshniova V. N. Dialogue as a component of the text: stylistic aspect (based on the works of V. Korotkevich). *Vesnik BDU. Ser. 4, Filalogija. Zhurnalistyka. Pedagogika*. 2016. No. 2. P. 25–31 (in Belarus.).

Автор:

Ольга Николаевна Шершнёва – кандидат филологических наук, доцент; заведующий кафедрой общего и славянского языкознания филологического факультета.

Author:

Volha Sharshniova, PhD (philology), docent; head of the department of general and slavonic linguistics, faculty of philology.
sergolia2@mail.ru

персонажами реплик. Доказывается, что функционально-коммуникативный подход при исследовании художественного диалога раскрывает новые возможности в изучении речевого поведения героев. На основе анализа созданных В. Короткевичем диалогов выявляется особая роль писателя в формировании образов и стиля речи в художественной прозе. Отмечено, что диалог в произведениях В. Короткевича исполняет целый ряд функций, взаимосвязанных и взаимообусловленных, важнейшими из которых являются: коммуникативная, эстетическая, информационная, сюжетообразующая, текстообразующая, характерологическая, оценочная (в качестве основной выделяется коммуникативная). Указывается, что многофункциональность диалога позволяет утверждать о его уникальном статусе не только как средства выразительности, но и как главного компонента текстообразования.

Ключевые слова: диалог; литературный текст; функционально-коммуникативный аспект; функции диалога; коммуникативно-эстетическая функция; коммуникативно-информационная функция; коммуникативно-сюжетообразующая функция; коммуникативно-текстообразующая функция; коммуникативно-характерологическая функция; коммуникативно-оценочная функция.

DIALOGUE AS A COMPONENT OF THE TEXT: STYLISTIC ASPECT (based on the works of V. Korotkevich)

V. N. SHARSHNIOVA^a

^aMogilev State A. A. Kuleshov University,
Kosmonavtov street, 1, 212022, Mogilev, Republic of Belarus

The article describes dialogue as a complex speech organization, reflecting the communicative events of oral communication. The dual nature of the dialogue emphasizes on the one hand, it is based on dialogic lively, natural speech; on the other hand, the dialogue subjected to the author's treatment, indicating the author's control over the content of replicas of his characters. It is emphasized that the functional and communicative approach in the analysis of the literary dialogue opens up new possibilities of verbal behavior characters. Analysis of the dialogues created by V. Korotkevich gives the right to assert his role as a writer in formation the image and style of dialogical speech in prose. The functional essence of V. Korotkevich dialogue is a total system of functions, the main ones are: communicative, aesthetic, information, plot-forming, text-forming, characterological, evaluative. As the main notes communicative function. It emphasizes the interaction and the relationship between these functions. It is pointed out that the multifunctionality of dialogue suggests its unique status not only as a means of expression, but also as a main component of text-forming.

Key words: dialog; literary text; functional and communicative aspect; the dialog functions; communicative and aesthetic function; communicative and informational function; communicative and plot function; communicative and text-forming function; communicative and characterological function; communicative and evaluative function.

У сучаснай лінгвістыцы вылучаюць тры ўзаемазвязаныя аспекты даследавання дыялогу: структурна-семантычны, стылістычны і функцыянальна-камунікатыўны [1]. Выдзяленне ўказаных аспектаў умоўнае, бо кожны з іх прапануе сінкрэтычны аналіз дыялогу як складанай і шматграннай з'явы, што знаходзіцца на стыку розных напрамкаў лінгвістычных і нелінгвістычных гуманітарных дысцыплін – псіхалогіі, сацыялогіі, культуралогіі і інш. Структурна-семантычны аспект даследавання адлюстроўвае дыялог як спецыфічна арганізаваную структуру, якая ўзнікае ў выніку чаргавання вуснага спантаннага маўлення двух ці больш суразмоўцаў. Стылістычны аспект мае на мэце ўказанне асаблівасцей мастацкай стылізацыі вуснага маўлення, вывучэнне тыпаў маўлення, аналіз спосабаў падачы імпліцытнай інфармацыі ў дыялагічным фрагменце, а таксама абгрунтаванне стылеўтваральнай функцыі дыялогу з улікам спецыфікі мастацкага тэксту. Функцыянальна-камунікатыўная характарыстыка дыялогу прадугледжвае выяўленне яго разнастайных функцый у тэксце. У сучасных лінгвістычных працах пытанне аб суадносінах размоўнага і стылізаванага мастацкага дыялогу застаецца праблемным, аднак усе даследчыкі выяўляюць істотныя адрозненні паміж вуснай і пісьмовай зафіксаванай формай маўленчых зносін.

Дыялог успрымаецца як асноўная і натуральная форма зносін і «вызначаецца перш за ўсё камунікатыўнай сутнасцю»¹ [1, с. 34]. Менавіта камунікатыўная накіраванасць дыялагічнага маўлення тлумачыць яго дынамічнасць, спантаннасць, непадрыхтаванасць, нязмушанасць і арыентацыю на пашыранасць у гутарковым стылі. Дыялог аб'ядноўвае дастаткова складаны матэрыял, з'яўляючыся асобай формай маўленчых зносін і ўвасабляючы мову ў канкрэтных і спецыфічных сродках. Маўленчыя зносіны даследуюцца на матэрыяле як спантаннага (размоўнага), так і мастацкага дыялогу [1–6]. Функцыянальна-камунікатыўны аспект накіроўвае на ўспрыняццё дыялогу як складанай маўленчай арганізацыі, што адлюстроўвае камунікатыўную падзею пераважна вусных кантактных непасрэдных

¹Тут і далей пераклад наш. – В. III.

зносін, у якіх суразмоўцы вербальна ці невербальна шляхам змены камунікатыўных роляў у канкрэтнай сітуацыі імкнуцца да дасягнення з дапамогай пэўных стратэгий і тактык жаданых вынікаў [7].

У мастацкім творы дыялог мае дваісты характар. З аднаго боку, ён грунтуецца на жывым, натуральным маўленні, паколькі дыялагічны фрагмент, сфарміраваны праз спалучэнне маўленчых планаў аўтара і персанажа, дае чытачу магчымасць уявіць рэальную сітуацыю зносін. З другога боку, дыялог апрацоўваецца аўтарам, што не толькі арыентуе на пэўныя змены і сведчыць пра кантроль за зместам выказаных персанажамі рэплік, але і дазваляе пісьменніку захаваць важную ўласцівасць мастацкага тэксту – накіраванасць да чытача і пабуджэнне да асэнсавання выказанай інфармацыі. Дыялагічнае маўленне ў мастацкай прозе арганічна ўключаецца ў тэкставае акружэнне, якое, пачынаючы і заканчваючы ўласна дыялог, утварае рамачную арганізацыю, абумоўленую зместам тэксту. Такая рамачная арганізацыя з’яўляецца тыповай, аднак не адзіна магчымай формай для мастацкага дыялогу, бо індывідуальнасць аўтарскага стылю дазваляе ствараць разнастайныя варыянты арганізацыі дыялагічных фрагментаў.

Мастацкі дыялог – гэта, па сутнасці, спецыфічная пісьмова зафіксаваная структурна-семантычная канструкцыя, якая будзецца паводле норм пісьмовага літаратурнага твора, гэта значыць адпавядае патрабаванням яго ўнутранай і знешняй арганізацыі (кампазіцыі і архітэктонікі); дыялог замацоўвае ў мастацкім тэксце псіхалагічныя, кагнітыўныя і сацыякультурныя ўстаноўкі зносін, уласцівыя пэўнай эпосе; адлюстроўвае сувязі паміж персанажамі твора, паміж персанажамі і аўтарам, аўтарам і чытачом. Своеасабліваасць мастацкага тэксту як камунікатыўна накіраванага вербальнага твора, які валодае эстэтычнай каштоўнасцю, якраз і заключаецца «ў яго антрапацэнтрычнасці, культуралагічнай значнасці і здольнасці ўвасабляць у вобразнай форме змадэляваную аўтарам асобую мастацкую карціну свету» [1, с. 34]. У гэтым плане мастацкі дыялог даследуецца як вынік мастацка-літаратурнай камунікацыі, суб’ектамі якой выступаюць аўтар, персанажы яго твораў і чытачы [8]. У сувязі з гэтым пры даследаванні мастацкага дыялогу для вывучэння і аналізу маўленчых паводзін персанажа несумненна важная рэалізацыя антрапацэнтрычнага прынцыпу, у адпаведнасці з якім персанаж, як маўленчая асоба, з’яўляецца носьбітам культурна-моўных, камунікатыўна-дзеясных каштоўнасцей, ведаў, сацыяльна-псіхалагічных устаноў.

Функцыянальна-камунікатыўны падыход пры аналізе мастацкага дыялогу раскрывае новыя магчымасці маўленчых паводзін герояў твора. Асобую цікавасць у гэтым плане выклікае проза У. Караткевіча. Адметнасці функцыянавання дыялогу ў мастацкіх творах пісьменніка вызначаюцца сацыяльна-псіхалагічным тыпам моўнай асобы персанажа, аўтарскім індывідуальным асэнсаваннем прапанаванага чытачу матэрыялу, сучаснымі для аўтара або персанажа лінгвакультуралагічнымі і гістарычнымі асаблівасцямі эпохі. Аналіз створаных У. Караткевічам дыялогаў дае права сцвярджаць пра значнасць яго ролі ў фарміраванні ўзораў і стылю дыялагічнага маўлення ў мастацкай прозе, дзе аўтар экспліцытна выяўляе сябе ў псіхалагічна-сацыяльнай і гістарычна-культурнай інтэрпрэтацыі аб’ектыўнага свету. Змест, кампазіцыя і стыль дыялогаў у творах У. Караткевіча абумоўлены дамінантамі эстэтычнага, этычнага, псіхалагічнага, сацыяльнага і філасофскага характару. У дыялогах раскрываюцца духоўны свет персанажаў, іх асабісты погляд на жыццё ва ўсіх яго тыповых праявах.

Даследаванне стылізаванага дыялогу наогул і дыялогу ў творах У. Караткевіча ў прыватнасці немагчымае без уліку цэлага шэрагу пазамоўных фактараў: мэты і прадмета выказванняў, адносінаў паміж суразмоўцамі і іх стаўлення да выказанага, канкрэтных абставін, у якіх адбываецца размова, а таксама ступені падрыхтаванасці суразмоўцаў. Такія спецыфічныя ўласцівасці гутарковага маўлення, як яго непадрыхтаванасць і непрымусовасць, непасрэдны ўдзел гаворачых у акце камунікацыі з выкарыстаннем невербальных сродкаў зносін (позіркаў, жэстаў, мімікі), пры ўключэнні іх у мастацкі тэкст трансфармуюцца. Вуснае выказанне перадаецца на пісьме, у выніку чаго зніжаецца магчымасць слыхавога і ўзрастае роля зрокавага ўспрымання, што вымушае аўтара пакідаць у зафіксаванай рэпліцы толькі самае асноўнае, істотнае для больш адпаведнай перадачы апісанай сітуацыі. У сваю чаргу чытач можа паўторна звярнуцца да прапанаванага дыялагічнага фрагмента для ўдакладнення або пераасэнсавання ўласных уражанняў. Стылізаваны дыялог набывае функцыі, зусім не абавязковыя для яго ў выпадку існавання ў вуснай форме, – эстэтычную, сюжэтаўтваральную, тэкстаўтваральную, характаралагічную, ацэначную [1].

Прычым камунікатыўная функцыя з’яўляецца першаснай, а ўсе астатнія можна характарызаваць у адзінстве з ёй: больш дакладна іх акрэсліць як камунікатыўна-эстэтычную, камунікатыўна-інфармацыйную, камунікатыўна-сюжэтаўтваральную, камунікатыўна-тэкстаўтваральную, камунікатыўна-характаралагічную, камунікатыўна-ацэначную і інш.

У якасці першай асаблівасці мастацкага тэксту А. Б. Кашляк называе эстэтычнасць і звязвае яе з экспрэсіўна-вобразнай арганізацыяй мастацкага тэксту, сцвярджаючы, што правілы і прыёмы ўжывання і спалучэння канкрэтных моўных сродкаў, у тым ліку сродкаў вобразнасці, залежаць ад стылю

твора ў цэлым [9]. Выступаючы неад’емнай часткай створанай пісьменнікам карціны свету, мастацкі дыялог становіцца важным сродкам рэалізацыі **камунікатыўна-эстэтычнай** функцыі, спецыфіка якой абумоўлена аўтарскай індывідуальнасцю. Прааналізуем дыялагічны фрагмент з рамана У. Караткевіча «Нельга забыць»:

Яна [Грынкевічава] схіліла галаву, а потым, праз імгненне, ускінула на Горава цёмныя вочы.
 – Але мне лягчэй. Людзі заўсёды людзі. Людзі паўсюль людзі... Дай вам бог шчасця за добрае сэрца. Шчасця з невядомай мне рускай жанчынай, такой самай добрай, як вы.
 – Не трэба, пані, – сказаў Гораў.
 – Маўчыце, – сказала яна амаль сурова. – Чым я магу аддзякаваць за ўсё? Толькі словам. Дай вам бог шчасця. І вам, і дзецям, і ўсім нашчадкам вашым. Дай бог, каб мае ўнукі ніколі не варагавалі з вашымі.
 – Рушай, – сказала яна фурману пасля хвіліны цяжкага маўчання. – Бывайце, дарагі.
 – Бывайце [10, с. 39–40].

Прыведзены фрагмент становіцца неад’емным элементам твора, носьбітам ідэйнага зместу. Спецыфіка мовы дыялогу заключаецца не ў наяўнасці паэтычнай лексікі, а ў асобай арганізацыі самых розных моўных сродкаў з уласцівай для іх функцыянальна-камунікатыўнай скіраванасцю (лексічны паўтор: *Дай вам бог шчасця за добрае сэрца. Шчасця з невядомай мне рускай жанчынай. <...> Дай вам бог шчасця. <...> Дай бог*; анафара ў сукупнасці з сінтаксічным паралелізмам: *Людзі заўсёды людзі. Людзі паўсюль людзі*; парцэляцыя: *Чым я магу аддзякаваць за ўсё? Толькі словам. Дай вам бог шчасця. І вам, і дзецям, і ўсім нашчадкам вашым*; эпітэты: *цёмныя вочы, добрае сэрца, цяжкае маўчання*; сінекдаха: *аддзякаваць словам*; фразеалагізм: *ускінула вочы, дай вам бог і інш.*). Працытаваны дыялог можна разглядаць як сукупнасць эстэтычных маўленчых дзеянняў, якія абуджаюць у чытача эмоцыі, прымушаюць суперажываць героям, пагрузіцца ў літаратурны твор цалкам, стаць часткай выдуманнага аўтарам свету.

Арыентацыя на аб’ектыўнае адлюстраванне рэчаіснасці накіроўвае аўтара на выражэнне ўласных меркаванняў праз дыялогі персанажаў, што спрыяе аб’ектывацыі апавядання: дамінуюць пункт погляду і слова персанажа. Дыялог у гэтым выпадку «валодае высокай ступенню інфармацыйнасці, ён рухае дзеянне, развівае сюжэт, раскрывае ўзаемаадносіны персанажаў, вызначаючы лінію іх паводзін» [1, с. 34]. **Камунікатыўна-інфармацыйная** функцыя дыялогаў у творах У. Караткевіча заключаецца ў тым, што яны, па сутнасці, становяцца месцам канцэнтрацыі ведаў, неабходных для ўзаемаразумення персанажаў, успрымання твора, наладжвання кантакту паміж аўтарам і чытачом, урэшце, для руху сюжэта. У гэтым плане варта адзначыць сувязь паміж камунікатыўна-інфармацыйнай і камунікатыўна-сюжэтаўтваральнай функцыямі, пацвярджаннем чаго можа стаць наступны дыялагічны фрагмент:

Двух хлопцаў-разведчыкаў, якія пайшлі шукаць выйсця, схпілі і расстралялі ля сцяны фельд-камендатуры.
Стала ясна, што даросламу не пралезці праз шчыльнае кальцо.
І тады бацька прыйшоў да маці ў яе «медпункт» – дзве прасціны, нацягнутыя пад сасной, – загадаў прывесці Андрэя, доўга маўчаў, гледзячы на яго прасветленымі вачыма, а потым сказаў жонцы:
 – Ну вось, ты яго гераізму і самаахвярнасці вучыла... цяпер, хоць зарана, прыйшоў і яго час...
Голас бацькі гучаў іранічна і злосна, але маці ўсё зразумела.
Страшэнна збялелая, яна глытнула нешта і, гледзячы ўбок, сказала:
 – Не прыкідвайся іранічным. Я ад сваіх слоў не адмаўляюся. Ён моцны і разумны... І ён мой сын.
Яна акінула позіркам ладную постаць Андрэя, глянула ў не па-дзіцячы сур’ёзныя вочы. Веі яе задрыжалі. Яна дадала:
 – І ён будзе вельмі асцярожны [10, с. 58].

Першыя тры абзацы прыведзенага дыялагічнага адзінства з’яўляюцца яго ўступнай часткай, экспазіцыяй, у якой прадстаўлены ўдзельнікі сітуацыі (бацька, маці, Андрэй); падзеі, што сталі прычынай дыялогу паміж бацькам і маці Андрэя (адправіць шукаць выйсце з акружэння можна было толькі дзіця); месца дзеяння (так званы медпункт). Змест дыялогу не толькі прапановуе чытачу інфармацыю, неабходную для ўспрымання канкрэтнай сітуацыі, але і паказвае прычыны і накіраванасць развіцця далейшых падзей рамана, што дазваляе гаварыць аб **камунікатыўна-сюжэтаўтваральнай** функцыі працытаванага адзінства. Натуральна, што змест рэальна выказанага ў дадзенай сітуацыі значна больш шырокі, чым гэта адлюстравана ў дыялогу, пра што сведчаць дадатковыя аўтарскія

заўвагі (*бацька загадаў прывесці Андрэя*). Як відаць, створаны У. Караткевічам дыялог, у адрозненне ад рэальнага, дае магчымасць чытачу не толькі ўспрыняць маўленчыя паводзіны персанажаў, але і асэнсаваць важнасць кожнай канкрэтнай падзеі ў дачыненні да ўсяго твора.

Вельмі выразна ў прозе У. Караткевіча выступае **камунікатыўна-характаралагічная** функцыя, сутнасць якой заключаецца ў выяўленні значных рыс персанажаў, прычым характарыстыка можа быць экспліцытнай, гэта значыць зыходзіць з вуснаў саміх герояў, і імпліцытнай, калі знаёмства з персанажам адбываецца праз аналіз яго маўленчых паводзін, а таксама праз уключаны ў дыялог аўтарскі каментарый. Прааналізуем наступны прыклад праяўлення камунікатыўна-характаралагічнай функцыі ў рамане У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім»:

– *Вось вам і мой старэйшы, пані Эвеліна, – сказаў бацька. – Бачыце, які недарасль выгадаваўся.*
 – *Які ён недарасль, – сказала Раўбічава. – Ён проста харошы хлапчына. Якраз таварыш майму Франсу. Пазнаёмцеся, дзеці...* [11, с. 101].

Знешні, экспліцытны аналіз прыведзенага дыялогу накіроўвае да характарыстыкі Андрэя, з якім знаёмяць пані Эвеліну. Відавочна, што нават павярхоўнае ўспрыманне моўнага зместу рэплік ужо дазваляе стварыць уражанне аб ім: *Які ён недарасль. <...> Ён проста харошы хлапчына <...> таварыш майму Франсу*. Унутраны, імпліцытны аналіз дазваляе ўбачыць яшчэ два характары (калі не шматбакова, то хоць бы некаторыя вельмі важныя іх рысы) – характары бацькі і пані Эвеліны. Бацька ганарыцца сваім сынам, але пачуццё ўласнай годнасці мяжуе са стрыманасцю і не дазваляе яму пахваліцца Андрэем. Аднак па-мужчынску скупы выраз можа сказаць пра многае. Запрашэнне, выказанае дзеясловам *бачыце*, пацвярджае, што бацька хоча, каб яго сына заўважылі. Нават у спалучэнні *недарасль выгадаваўся* схаваны прызнаны адносіны: хоць слова *недарасль* звычайна падразумявае негатыўную ацэнку (маленькі, нізкарослы чалавек з адпаведным узросту ўзроўнем разумовых здольнасцей), аднак у спалучэнні з дзеясловам *выгадаваўся* (гэта значыць вырас паважаным, дастойным) набывае зусім іншае, супрацьлеглае значэнне. Стрыманасць, нешматслоўнасць, гонар за сына, пачуццё ўласнай годнасці – менавіта такія рысы характару Загорскага-старэйшага вынікаюць на ўзроўні аналізу прадстаўленай у дыялогу падтэкставай інфармацыі. Пані Эвеліну можна ўявіць як жанчыну тактоўную, ветлівую, надзеленую жаночай мудрасцю. Яна бачыць сапраўдныя адносіны бацькі да сына і гаворыць адпаведныя, неабходныя для сітуацыі знаёмства словы.

Дыялагічная форма маўлення зручная для выражэння **ацэначнай функцыі**, паколькі дае магчымасць выявіць асаблівае святаўспрымання, эстэтычныя арыенціры герояў:

– *Слухай, – ціха сказаў ён [Будрыс]. – Знаеш, што я ўспомню, як мы будзем старыя? Праз тысячу год?*
 – *Ну?*
 – *Вось гэта. Цябе ў гэтых джунглях. Змеі ліянаў. Вінаград. Каралы рагацікаў.*
 – *Я ведаю. Я таксама* [10, с. 509].

Па сутнасці, прыведзены дыялог паміж Будрысам і Гражынай можна ўспрымаць як іх прызнанне ў каханні, таму што менавіта гэта пачуццё прымушае закаханых даражыць кожным пражытым імгненнем, цаніць час, праведзены разам, лічыць сімвалічным, знакавым усё, што іх акружае.

Кожны з прыведзеных дыялогаў можа ілюстравать выражэнне ўсіх названых функцый – камунікатыўна-эстэтычнай, камунікатыўна-інфармацыйнай, камунікатыўна-сюжэтаўтваральнай, камунікатыўна-характаралагічнай, камунікатыўна-ацэначнай. Некаторыя з іх праяўляюцца ўжо пры павярхоўным успрыманні зместу дыялагічных фрагментаў, іншыя вымагаюць імпліцытнага абгрунтавання. Такая поліфункцыянальнасць дыялогаў у творах У. Караткевіча дазваляе вызначыць у якасці дамінантнай іх **камунікатыўна-тэкстаўтваральную** функцыю, якая забяспечвае ўспрыманне мастацкага дыялагічнага адзінства як мікратэксту ў макратэксце. Арганізацыя макратэксту залежыць не толькі ад інтралінгвістычных, але і ад экстралінгвістычных фактараў, у першую чаргу ад сітуацыйнай абумоўленасці выкладу, жанравай спецыфікі твора, арыентацыі на рэцыпіента. Індывідуальнасць пісьменніка праяўляецца і ў спосабах сінтэзу дыялагічных адзінстваў, прынцыпы аб'яднання якіх, бяспрэчна, аказваюць уплыў на ўспрыманне тэксту. Камунікатыўна-тэкстаўтваральная функцыя дыялогу найбольш эфектыўна праяўляецца ў складаных дыялагічных адзінствах (фрагментах), напрыклад:

– *Ты хто такі? – спытаў яго Румянцаў.*
 – *Паляўнічы.*
 – *А хто цябе ведае ў акрузе?*
 – *Ведаюць звяры маю кулю.*

Румянцаў пасміхнуўся нервова. Гэты дзікун раздражаў яго.

– Ну а можа ты ведаеш, хто падпаліў на сяле будынкi і кідаў да нас, у вокны, змей.

– Не, не ведаю

– А хто ж ведае?

– Ведае цёмная пушча, неба, хмары, а той, што зрабіў, – усё роўна не скажа.

– Чаму?

Паляшук змаўчаў. Ён па-ранейшаму глядзеў на неба, і губы яго слаба рухаліся. Румянцаў паглядзеў на яго і сказаў паручыку Ратчу:

– Вось вам, прыхільнікам історыі, добры абразчык. Першабытны жыхар лясоў. Ух, фанатычная морда, каб была ахвота паскудзіцца...

Ратч з сваімі жаночкі прыгожымі вачыма адказаў:

– Гэта не фанатызм, гэта – звычайная абмежаванасць і жывёльная тупасць. У гэтых маіх імшарах патрыятызм і нянавісць да нас пакуль што з'явіцца не могуць. Можа гэта й не ён падпаліў наогул.

Румянцаў раззлаваўся:

– Ну, ён ці не ён, патрыятызм гэта ці звычайны бандытызм, а я яго расстраляю. У наступны раз не будзе навадна інішым бадзяцца са зброяю ў недазволеных месцах. Шабаш! [12, с. 171–172].

Працытаваны фрагмент можна ўмоўна падзяліць на тры часткі: 1) вызначэнне асобы палешука; 2) высвятленне яго дачынення да здзейсненых злачынстваў; 3) абмеркаванне асобы палешука, аднак выразныя межы кожнай з іх акрэсліць складана, бо канцавыя элементы папярэдніх (выдзелены падкрэсленым курсівам) выступаюць пачаткам наступных частак. Аналіз рэплік і ўключанай у іх аўтарскай мовы дапамагае ацаніць не толькі сітуацыю маўлення, але і найважнейшыя рысы характараў персанажаў, неабходныя для ўспрымання наступных падзей твора. Чаргаванне рэплік дапамагае развіваць тэкст, забяспечваць яго рух, звязваць часткі ў адно цэлае, удзельнічаць у рэалізацыі тэкставых катэгорый цэласнасці, члянiмасці, мадальнасці.

Спецыфіка мастацкага дыялогу вызначаецца камунікатыўна-эстэтычнай функцыяй. Дыялог У. Караткевіча шматфункцыянальны: ён фарміруе асобы тып тэксту, асноўныя функцыі якога заключаюцца ў характарыстыцы персанажаў, развіцці дзеяння, інфармацыі пра матывы і прычыны паводзін герояў. У мастацкіх творах У. Караткевіча дыялагічныя канструкцыі выступаюць ключавым элементам тэкстаў, эстэтычна апрацаванымі моўнымі формамі ў адпаведнасці з выражэннем аўтарскай задумкі для раскрыцця светапогляду, унутранага стану чалавека, прыгажосці прыроды, супярэчлівасці жыццёвых сітуацый і інш.

Дыялог у мастацкіх творах У. Караткевіча адыгрывае галоўную кампазіцыйную ролю. Устаноўка на аб'ектыўнае адлюстраванне рэчаіснасці прыводзіць пісьменніка да таго, што ён выражае ўласныя думкі праз дыялогі персанажаў, што ў значнай меры спрыяе аб'ектывацыі паведамлення: зводзіцца да мінімуму суб'ектыўнасць апавядальніка, дамінуюць пункт погляду і слова героя. Дыялог у такім выпадку мае высокую ступень інфарматыўнасці: ён змяняе падзеі, разгортвае сюжэт, раскрывае ўзаемаадносіны персанажаў, вызначаючы лінію іх паводзін. Камунікатыўная мэта дыялагічнага фрагмента дасягаецца шляхам вырашэння больш прыватных задач, ад якіх залежаць тэматычныя характарыстыкі асобных, уключаных у фрагмент частак. Прыватныя камунікатыўныя задачы рэплік, у сваю чаргу, фарміруюць не толькі склад агульнай маўленчай тактыкі таго ці іншага ўдзельніка дыялогу, але і сюжэтную лінію мастацкага тэксту.

Праверка характараў герояў таксама ажыццяўляецца праз дыялог, таму ў якасці асноўнай рысы аўтарскай стылістычнай індывідуальнасці У. Караткевіча варта адзначыць характаралагічную функцыю яго праявітых твораў. Пісьменнік так арганізоўвае дыялог, што характарыстыка героя вынікае не столькі са слоў аўтара, колькі з успрымання персанажа як маўленчай асобы (як ён выкарыстоўвае жэсты, міміку, якой манеры і тэмпу гаварэння прытрымліваецца, на якіх словах робіць лагічны націск, якой інтанацыяй афарбоўвае выказаную думку і інш.). Такім чынам, можна казаць пра спецыфіку адбору аўтарам моўнага матэрыялу для мадэлявання моўнай асобы літаратурнага героя.

Ацэначная функцыя дыялогу падразумявае ўспрымання аўтарам і дзеючымі асобамі адлюстраваных у творы герояў, сітуацый, учынкаў. Форма абмену рэплікамі дае магчымасць аўтару прапанаваць, а чытачу супаставіць некалькі ацэначных пазіцый.

Тэкстаўтваральная функцыя дыялогу абаянаецца на яго здольнасць мадыфікаваць, трансфармаваць асноўнае значэнне выказвання ў працэсе стварэння новага маўленчага выказвання (тэксту). Размеркаванне функцый дыялогу адбываецца ў залежнасці ад тэматыкі, праблематыкі твора, эпохі, у якую ён створаны і якая ў ім апісваецца, і ўказвае на спецыфіку тэкстаўтваральнага патэнцыялу дыялагічных адзістваў. Тэарэтычнае абгрунтаванне поліфункцыянальнага характару дыялогу дазваляе сцвярджаць яго ўнікальны статус не толькі як сродку выразнасці, але і як галоўнага кампанента тэкстаўтварэння.

БІБЛІАГРАФІЧНЫ СПІС (REFERENCES)

1. *Хисамова Г. Г.* Функции диалога в художественном тексте // Рос. гуманит. журн. 2015. Т. 4, № 1. С. 34–42 [Khisamova G. G. The dialog functions in a literary text. *Ross. gumanit. zh.* 2015. Vol. 4, No. 1. P. 34–42 (in Russ.)].
2. *Хисамова Г. Г.* Речевое поведение героев рассказов В. М. Шукшина // Рус. речь. 2004. № 4. С. 51–58 [Khisamova G. G. Rechevoe povedenie geroev rasskazov V. M. Shukshina. *Rus. rech'*. 2004. No. 4. P. 51–58 (in Russ.)].
3. *Хисамова Г. Г.* Диалог как компонент художественного текста (на материале художественной прозы В. М. Шукшина) : монография. М., 2007.
4. *Изотова Н. В.* Об особенностях диалогических структур в прозе А. П. Чехова // Логический анализ языка. Моно-, диа-, полилог в разных языках и культурах. М., 2010. С. 162–173 [Izotova N. V. Ob osobennostyakh dialogicheskikh struktur v proze A. P. Chekhova. *Logicheskii analiz yazyka. Mono-, dia-, polilog v raznykh yazykakh i kul'turakh.* Moscow, 2010. P. 162–173 (in Russ.)].
5. *Полищук Г. Г.* Речевое поведение в структуре художественного текста // Проблемы речевой коммуникации : межвуз. сб. науч. тр. Саратов, 2000. С. 152–157 [Polishchuk G. G. Rechevoe povedenie v strukture khudozhestvennogo teksta. *Problemy rechevoi kommunikatsii* : mezhvuz. sb. nauchn. tr. Saratov, 2000. P. 152–157 (in Russ.)].
6. *Чурилина Л. Н.* Лексическая структура художественного текста: принцип антропоцентрического исследования. СПб., 2002.
7. *Формановская Н. И.* Речевое общение: коммуникативно-прагматический аспект. М., 2002.
8. *Михайлов Н. Н.* Теория художественного текста. М., 2006.
9. *Кошляк А. Б.* Категории художественного текста // Стилистика текста: языковые средства экспрессивного текста : межвуз. сб. науч. тр. Уфа, 1989. С. 47–54 [Koshlyak A. B. Kategorii khudozhestvennogo teksta. *Stilistika teksta: yazykovye sredstva expressivnogo teksta* : mezhvuz. sb. nauchn. tr. Ufa, 1989. P. 47–54 (in Russ.)].
10. *Караткевіч У.* Збор твораў : у 8 т. Мінск, 1988. Т. 3 : Раман, апавесці.
11. *Караткевіч У.* Збор твораў : у 8 т. Мінск, 1989. Т. 4 : Каласы пад сярпом тваім, кн. 1 : раман.
12. *Караткевіч У.* Збор твораў : у 8 т. Мінск, 1988. Т. 2 : Апавесці, апавяданні, казкі.

*Артыкул паступіў у рэдкалегію 19.05.2016.
Received by editorial board 19.05.2016.*